

ԱՎԱԳ Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Պատմական գիտ. թեկնածու

ՎԱՎԵՐԱԳՐԵՐ «ԷՋՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
(1944–1961)

Սկիզբը՝ թիվ Ը., Թ., Ժ.

Թիվ 10

Գաղտնի

ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ԽՈՐՀՐԴԻ 1947 թ. ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԻՍԱՄՅԱԿԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ¹

բ. «Էջմիածին» ամսագրի հրատարակության ընթացքի մասին

Հրատարակչական գործին ամսագրի նախկին խմբագիր Ա. Առաքելյանի անբարեխիղճ վերաբերմունքի եւ արտասահմանում երկարատեւ լինելու արդյունքում, 1946 թ. խմբագրի ժամանակավոր պաշտոնակատարի կողմից հրատարակվել է միայն ամսագրի 4 համար՝ պլանով նախատեսված 6-ի փոխարեն: Նոր խմբագիր Լ. Կիսիբեկյանին հաջողվեց Խորհրդի անմիջական ամենօրյա օգնությունը (թղթով ապահովում, տպարանի հետ բանակցություններ) 1947 թ. ամսագրի թողարկումը հասցնել մինչեւ 6 համարի, որից 2 համարը լույս տեսան 1946 թ. չհրատարակվածի, իսկ 4 – 1947 թվականի: 1947 թ. հինգերորդ համարը գտնվում է շարվածքում եւ լույս կտեսնի մոտակա օրերին:

Եթե 1946 թ. ամսագրի համարները թողարկվում էին փոքր ծավալով եւ բավարար նպատակասլաց չէին, ապա 1947 թ. հակառակն է՝ «Էջմիածին»-ի ծավալը գրեթե կրկնապատկվեց (հասցվեց 96 էջի) եւ ավելի գեղեցիկ ձեւավորմամբ, նոր գեղարվեստական շապիկով: Ամսագրի յուրաքանչյուր համար նվիրված է եկեղեցու եւ արտասահմանում գաղթավայրերի կենսական հարցերին: 1947 թ. յուրաքանչյուր համար ունի մշտական

¹ Հրատարակվում է միայն մեր նյութին վերաբերող հատվածը:

բաժիններ, «Արտասահմանում հայկական գաղութներ», «Օտարները հայերի եւ Հայաստանի մասին», «Խորհրդային Հայաստանում» եւ այլն:

Այսպես, օրինակ, 1946 թ. նախավերջին համարում հոդվածների մեծ մասը նվիրված էր «Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքի կաթոլիկական եկեղեցիների ղեկավար» կարդինալ Աղաջանյանի սադրիչ կոնդակի մերկացմանը, որով նա հանդես էր եկել Խորհրդային Հայաստանի եւ հայերի ներգաղթի դեմ²: 1946 թ. վերջին համարը հիմնականում նվիրված էր Կիլիկիայից մայր աթոռի էջմիածին տեղափոխման 500-ամյակին³: 1947 թ. ամսագրի առաջին համարում հիմնականում տպագրվել են հոդվածներ Կիլիկիայի Գարեգին I Կաթողիկոսի ծննդյան 80-ամյակի, եկեղեցական 50 եւ գիտագրական գործունեության 60-ամյակներին⁴: Երկրորդ համարը նվիրված է Նյու-Յորքում հայերի համաշխարհային կոնգրեսին⁵, երրորդ համարն ամենայն հայոց Կաթողիկոսի ընտրության տարեդարձին⁶, չորրորդ համարը՝ հայերի հայրենադարձության եւ դրա հետ կապված հարցերին⁷:

Հարկավոր է նշել, որ «էջմիածին»-ը արտասահմանյան ընթերցողների շրջանում այնքան հանրաճանաչ է դարձել, որ արտասահմանում հրատարակվող մի շարք հայկական թերթեր սկսեցին ամսագրի բազմաթիվ հոդվածներ վերատպել: Նրա հանրաճանաչության մասին է խոսում

² Տե՛ս ԳԵՒՈՐԳ Զ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Արտասահմանյան թեմերի առաջնորդներին, 1946, թ. 8–10, էջ 3–4: ԱՐՏԱՎԱՋԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, Հայ ժողովուրդին Վատիկանն էջմիածինն է, էջ 11–12, Վ., Թուղթ ընդդեմ հայրենիքի եւ ներգաղթի, էջ 13–22, Հ. ՎՐԿ. ԹԵՔԵՅԱՆ, Ի սպաս հայրենյաց, էջ 23–24:

³ Տե՛ս հմբագրական, Գեորգ Զ.-ի կոնդակը Հայրապետական Աթոռը Սսից էջմիածին տեղափոխելու 500-ամեակի առթիվ, էջ 5–7, Կաթողիկոսական Աթոռը Սսից էջմիածին փոխադրելու 500-ամեակի շուրջ, էջ 16–17:

⁴ Տե՛ս հմբագրական, Բյուր ողջույն, երկար կյանք անզուգական եկեղեցական, ջերմ հայրենասեր, բազմավաստակ գիտնական լիեզարդ Հոբեկյարին, 1947, թ. 1–2, էջ 11–13, Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Ա.-ի համառոտ կենսագրությունը, էջ 14–18, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Տ. Տ. Գեորգ Զ.-ի շնորհավորական հեռագիրը Տանն Կիլիկիո Շնորհազարդ Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Ա.-ի ծննդյան 80-ամյա հոբեկյանի առթիվ, էջ 8–9, Հ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, Հիշողություններ Տանն Կիլիկիո Վեհափառ Կաթողիկոս Գարեգին Հովսեփյան մասին, էջ 21–26, ՍՏ. ՄԱԼԽԱՍՅԱՆՅ, Տանն Կիլիկիո Վեհափառ Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Ա.-ի ծննդյան 80-ամյա հոբեկյանը, էջ 19–20:

⁵ Տե՛ս հմբագրական, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեորգ Զ.-ի հեռագիրը Համաշխարհային Հայկական Կոնգրեսին, 1947, թ. 3–4, էջ 8, Պաշտոնական կոչ Համաշխարհային Հայկական Կոնգրեսի, էջ 12–13:

⁶ Տե՛ս հմբագրական, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Տ. Տ. Գեորգ Զ.-ի գահակալության երկրորդ տարեդարձը, 1947, թ. 5–6, էջ 6–8:

⁷ Տե՛ս հմբագրական, Հայրենադարձության եւ հարակից խնդիրների մասին, 1947, թ. 7–8, էջ 3–5, Հայրենի երկնակամարի տակ, էջ 6–22:

նույնպես առանձին անձանց եւ առաջադեմ հայկական մամուլի դրական արձագանքների մի ողջ շարքը: Հարկ է նշել, որ 1947 թվականին թողարկված «Էջմիածին» ամսագրի համարներում՝ ի հակադրումն 1946 թվականի, մեծ տեղ է հատկացված հայ եկեղեցու պատմական անցյալին եւ արտասահմանյան թեմերի կյանքին⁸:

Արտասահմանից մշտական թղթակցության ստանալու նպատակով Կաթողիկոսը թեմերին շրջաբերական նամակ է ուղարկել, առաջարկել նրանցից յուրաքանչյուրում ունենալ հատուկ առանձնացված թղթակից տվյալ թեմի կյանքի եւ գործունեության վերաբերյալ ամսագրին մշտական տեղեկատվությամբ ապահովելու համար:

Նկատի ունենալով արտասահմանում «Էջմիածին»-ի նկատմամբ մեծ պահանջարկը Խորհուրդը դիրեկտիվ ինստանցիաների առջեւ ամսագրի տպաքանակը 1.500-ից մինչեւ 2.000 օրինակի ավելացնելու մասին հարց է բարձրացրել:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽԱՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԳՈՐԾԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 32, գ. 97, թթ. 38–39: Մեքենագիր: Բնագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 11

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Կ(Բ)Կ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ

ԸՆԿԵՐ ԳՐ. Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՎԻՆ

ՁԵԿՈՒՑԱԳԻՐ⁹

1. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆԻ ԳԾՈՎ

...գ. Հոգեւոր Ակադեմիայի եւ «Էջմիածին» ամսագրի վիճակը:

Միջոցների բացակայությունը հանգեցրել է այն բանի, որ թե Հոգեւոր Ակադեմիան, եւ թե ամսագիրը փակման իրական վտանգի առջեւ են կանգնած: «Էջմիածին» ամսագիրը միացյալ համարների թողարկման գործընթացի է անցել եւ իր հաճախականությունը տարեց տարի կրճա-

⁸ Տե՛ս Խմբագրական, Գաղութահայ կյանք, 1947, թ.1–2, էջ 92–94, թ.3–4, էջ 89–93, թ.5–6, էջ 82–86, 90–93, թ.7–8, էջ 91–93, թ.9–10, էջ 85–94, թ.11–12, էջ 88–89: Հայաստանյայց եկեղեցին սփյուռքի մեջ, թ.9–10, էջ 45–48: ՃԵՄԱՐԱՆՑԻ, Սիմեոն Կաթողիկոս Երեւանցի, 1947, թ.7–8, էջ 53–60:

⁹ Հրատարակվում է միայն ամսագրի գործունեությանը նվիրված հատվածը:

տում է: Այս տարի ծրագրավորված 12 փոխարեն 4 համար է լույս տեսել: Ինչպես հաղորդեց Կաթողիկոսը 1952 թ.-ից ստիպված կլինի ընդհանրապես փակել ամսագիրը, քանի որ դրա հետագա պահպանության համար միջոցներ չունի:

...«Էջմիածին» ամսագրի հրատարակությունը արտասահմանյան հայերի առաջադեմ շրջանակների կողմից դիտարկվում է ոչ միայն որպես ԽՍՀՄ-ում եկեղեցու ազատության եւ եկեղեցու նկատմամբ Խորհրդային պետության լույս վերաբերմունքի փաստ, այլեւ կապվում է ընկեր ՍՍԱ-ԼԻՆԻ անվան հետ (ընկեր ՍՍԱԼԻՆԻ կողմից Գեւորգ ՎԼ ընդունելության եւ նրա դիմումի վրա մակագրությանը), քանի որ ռեակցիոն շրջանակները (դաշնակներ, կաթողիկոսներ եւ այլք) Հոգեւոր Ակադեմիայի բացումը եւ «Էջմիածին» ամսագրի հրատարակությունը գնահատում էին եւ այժմ էլ շարունակում են գնահատել որպես «բոլշեւիկների հերթական խաբեբայություն», որպես ժամանակավոր միջոցառում, իրականացված արտասահմանյան հասարակայնության խաբեկանքի համար եւ կանխագուշակում են դրանց շուտափույթ փակումը:

Հոգեւոր Ակադեմիայի եւ «Էջմիածին» ամսագրի փակումը փաստացի թշնամական շրջանակների զրպարտչական հայտարարությունների հաստատմանը կնպաստի:

8. Արտասահմանյան հայկական թեմերում գործերի վիճակի վերաբերյալ լիարժեք եւ ճշմարտացի տեղեկատվության ստացման համար Կաթողիկոսին թույլատրել իր արտարժույթով բաժանորդագրվել բոլոր արտասահմանյան հայկական պարբերական եւ այլ հրատարակությունները, այդ ողջ գրականության՝ Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի հատուկ ֆոնդում պահպանման պայմանով, սահմանափակ քանակի անձանց (Կաթողիկոսին, «Էջմիածին» ամսագրի խմբագրին) դրանցից օգտվելու թույլտվությամբ:

Հայ եկեղեցու գործերի խորհուրդն Կաթողիկոսի խնդրանքը անհրաժեշտ է գտնում աջակցել: Միաժամանակ, Խորհուրդը նպատակահարմար է գտնում.

բ. Կաթողիկոսին առաջարկել բարելավել «Էջմիածին» ամսագրի աշխատանքը, մասնավորապես ամբողջովին վերացնել միացյալ համարների թողարկման գործընթացը եւ հասնել 1952 թ. առանց պարբերականության խախտման բոլոր 12 համարների ժամանակին թողարկմանը: Հանձնարարել Պոլիգրաֆիայի եւ հրատարակչության վարչությանը «Էջմիածին»

ամսագրի թողարկման գրաֆիկի խախտումներ չթույլատրել եւ տպագրութեան բարձր որակ ապահովել:

Միաժամանակ, գեկուցում եմ, որ այս տարվա փետրվար ամսին ԽՍՀՄ Մինիստրների Սովետին առընթեր Կրոնական դավանանքների խորհուրդը քննարկել է իմ տեղեկատվական հաշվետվությունը: Իմ հաշվետվության առթիվ որոշման մեջ, ի թիվս այլ կետերի, ընդունվել է հետեւյալը. «Հաշվի առնելով արտասահմանյան թեմերում ապրող բոլոր հայերին միավորող միակ համագգային կենտրոն էջմիածնի ազդեցության ուժեղացման անհրաժեշտությունը, Խորհուրդը նպատակահարմար է համարում, ... բ. Աջակցել Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի խնդրանքին թույլատրել Կաթողիկոսին արտասահմանից հայերեն հրատարակվող եկեղեցական հրատարակություններ ստանալ, «Միջազգային գիրք» ընկերությանը հանձնարարել արտասահմանում տարածել «էջմիածին» ամսագիրը եւ Կաթողիկոսի մյուս հրատարակությունները:

Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Հ. Գրիգորյան [ստորագրություն]

1951 թ. դեկտեմբերի 1

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 31, գ. 69, թթ. 152–153, 161–162: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուս.:

Թիվ 12

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

ՏԵՂԵԿԱՆՔ

4. «էջմիածին» ամսագրի հրատարակությունը ամսեկան արժենում է 12000 ռուբլի, ծախսելով յուրաքանչյուր համարի վրա 24000 ռուբլի:

Ամսագրի ընդհանուր 1500 օրինակ տպաքանակից արտասահմանյան թեմերին ուղարկվում է 1100 օրինակ, իսկ մնացյալն իրացվում է ներքին թեմերում՝ յուրաքանչյուր համարը 2 ռուբլով, ինչը կազմում է 8000 ռուբլի: Արտասահմանում ամսագրի գինը 0,5-ից մինչեւ 2 դոլար է, ինչը կազմում է 1375 դոլար:

Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի Խորհրդի նախագահ Հ. Գրիգորյան¹⁰ [ստորագրություն]

1951 թ. դեկտեմբերի 1

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 32, գ. 97, թ. 66: Մեքենագիր: Բնագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 13

Հույժ գաղտնի

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Կ(Բ)Կ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ

Ընկեր ԳՐ. Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՎԻՆ

ՋԵԿՈՒՑԱԳԻՐ

...Զ. Հաշվի առնելով էջմիածնի նյութական դժվարությունները, որ ստեղծված են հետեւյալի արդյունքում. 1. էջմիածնի եկամուտները ներքին թեմերից շատ աննշան են, 2. «նվիրատվական» մուտքերը արտասահմանից եւ տոկոսային հատկացումներն արտասահմանյան եկեղեցիներից բազմաթիվ երկրներում արտարժույթային գործող արգելքների պատճառով չեն ստացվում:

Կաթողիկոսարանի ծախսերը զգալիորեն գերազանցում են նրա եկամուտները, ինչի արդյունքում կաթողիկոսարանն արդեն ի վիճակի չէ պահպանել Հոգեւոր Ակադեմիան եւ հրատարակել «էջմիածին» ամսագիրը, նպատակահարմար ենք գտնում էջմիածնի կաթողիկոսարանի նորմալ եւ ակտիվ գործունեության համար նվազագույն նյութական բազայի ապահովման ուղղությամբ իրականացնել հետեւյալ միջոցառումները.

Երաշխավորել Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդին հանձնարարել կաթողիկոսին.

...բ. Այն թեմերից, որտեղից գոյություն ունեցող արտարժույթային արգելքի արդյունքում հնարավորություն չկա էջմիածնին հասցեագրել արտարժույթը, այնտեղ գտնվող գումարներով թույլատրել եկեղեցու, միաբանության, Հոգեւոր Ակադեմիայի եւ «էջմիածին» ամսագրի կարիքների համար անհրաժեշտ ապրանքներ ձեռք բերել եւ ներկրել. եկեղեցա-դավանանքային առարկաներ, միաբանության անդամների փարաջաներ

¹⁰ ՀՐԱԶՅԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ (1907–1969): 1946–1948 թթ.՝ ՀԽՍՀ կինեմատոգրաֆիայի մինիստր, 1948–1957 թթ.՝ Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ, 1959–1963 թթ.՝ «Սովետական Հայաստան» ամսագրի խմբագիր:

եւ Ակադեմիայի ունկնդիրներին հագուատի համար նյութեր, «էջմիածին» ամսագրի համար թուղթ, ներկեր եւ այլ պոլիգրաֆիական նյութեր ու սարքավորումներ:

դ. Հանձնարարել Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Սովետին հանրապետության բյուջեյում Հոգեւոր Ակադեմիայի պահպանման համար տարեկան 400 հազար ռուբլի դոտացիա, եւ «էջմիածին» ամսագրի պահպանման համար դոտացիա տարեկան 120 հազար ռուբլի նախատեսել, համապատասխան կցվող հաշվարկներին:

3. Հաշվի առնելով, որ արտասահմանյան ռեակցիոն ուժերն արտասահմանյան հայ եկեղեցին էջմիածնից անջատման աշխատանք են տանում, նպատակահարմար ենք համարում այդ պառակտումի նախագուշացման նպատակով, ուժեղացնել էջմիածնի արտասահմանյան գործունեությունը, ինչի համար մոտակա ժամանակ իրականացնել հետեւյալ միջոցառումները.

գ. «էջմիածին» ամսագրի գործունեությունը բարելավել եւ ակտիվացնել, ինչի համար ամսագրի աշխատանքը վերակառուցել, որպեսզի վերականգնվի նորմալ պարբերականությունը – 12 համար տարեկան, ծավալը 6 տպագիր մամուլից նվազեցնել մինչեւ 4 եւ տպաքանակը 3000 օրինակ հաստատված նորմայի հասցնել: Արտասահման ուղարկվող տպաքանակն իրացնել «Միջազգային գիրք» բաժնետիրական ընկերության միջոցով: Հատուկ ուշադրություն դարձնել ամսագրի պոլիգրաֆիական ձեւավորման բարելավմանը: Ամսագրի համարի գինը ԽՍՀՄ սահմաններում սահմանել 4 ռուբլի, իսկ արտասահմանում արտարժույթի համարժեքին համապատասխան:

Կցում ենք տեղեկանքներ «էջմիածին» ամսագրի եւ էջմիածնի Հոգեւոր Ակադեմիայի վերաբերյալ:

Զ. Գրիգորյան¹¹ [ստորագրություն]

Ս. Կորխմազյան¹² [ստորագրություն]

Հ. Գրիգորյան [ստորագրություն]

¹¹ Զավեն Գրիգորյան (1910–1992) – ՀԿԿ Կենտկոմի քարտուղար, Ազիտացիայի եւ քարոզչության բաժնի վարիչ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ:

¹² Սերգեյ Կորխմազյան (1912–1974) – 1947–1952 թթ. – ՀԽՍՀ պետական անվտանգության մինիստր: Հետագայում հեռացվել է կոմկուսից, դատվել:

1952 թ. հունվարի 16

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 32, գ. 97, թթ. 70–73, 77: Մեմենագիր: Բնագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 14

ՏԵՂԵԿԱՆՔ

«ԷՋՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ՄԱՍԻՆ

Դիրեկտիվ մարմինների որոշումը «Էջմիածին» ամսագրի հրատարակման մասին նախատեսում էր տարեկան 12 համարի թողարկում 3000 տպաքանակով: Սակայն, հետագայում խախտվել են ինչպես պարբերականությունը, այնպես էլ տպաքանակը: Տպաքանակը իջեցվել է մինչև 2000 օրինակի, իսկ պարբերականությունը վերջին մի քանի տարիներին ունի հետեւյալ պատկերը.

1. 1947 թ. – 6 համար,

2. 1948 թ. – 5 համար,

3. 1949 թ. – 3 համար,

4. 1950 թ. – 6 համար:

1951 թ. հրատարակվել է 5 համար:

«Էջմիածին» ամսագրի հրատարակման ծախսերը 1951 թվականին կազմել է.

1. Մեկ համարի տպագրական եւ էքսպեդիցիոն ծախսեր – 13 000 ու. – 5 համար – 65 000 ուրբլի,

2. Խմբագրական աշխատակազմի պահպանություն ամսեկան – 5000 ուրբլի, տարեկան – 60 000 ուրբլի:

3. Մեկ համարի հոնորար – 5000 ուրբլի, 5 համարի – 25 000 ուրբլի:

Ամսագրի միջոցները կազմվում են իրացումից եւ դոտացիայից, որը տալիս է Կաթողիկոսարանը: Արտասահման ուղարկվում է ամսագրի 1200 օրինակ, որի դիմաց խմբագրությունը ոչինչ չի ստանում, քանի որ արտասահմանում ամսագրի վաճառքից ստացված գումարը մնում է թեմերին եւ չի ստացվում գոյություն ունեցող արտարժույթային արգելքի արդյունքում: Ներքին թեմերում տարածվում է ամսագրի 600 օրինակ, որի իրացումից եկամուտը կազմում է 9000 ուրբլի յուրաքանչյուր համարից, իսկ ամբողջ 1951 թ. համար կազմել է – 45 000 ուրբլի, մնացյալ գումարը – 105 000 ուրբլի ամսագիրը դոտացիայի տեսքով ստացել է Կաթողիկոսարանից:

Նկատի ունենալով, որ Կաթողիկոսարանն ինքն այժմ գտնվում է ծանր նյութական դրուժյան մեջ (այս տարի գոյատևեցին Ալեքսի Պատրիարքից¹³ ստացված 500 000 ռուբլու շնորհիվ), ապա 1952 թ. Կաթողիկոսարանն ի վիճակի չի լինի ամսագրին գումարներ հատկացնել:

1952 թ. ցանկալի կլինի վերակառուցել «Էջմիածին» ամսագրի աշխատանքն այնպես, որպեսզի վերականգնվի նորմալ պարբերականությունը տարեկան 12 համար, նվազեցնել ծավալը 6 տպագիր մամուլից մինչև 4 եւ տպաքանակը հասցնել մինչև 3000 օրինակի:

Նման վերակառուցման արդյունքում ամսագրի ծախսերը կարտահայտվեն հետևյալ գումարներով.

1. Մեկ համարի տպագրական եւ էքսպեդիցիոն ծախսեր – 12 500 ռուբլի, տարեկան – 150 000 ռուբլի,

2. Ամսական խմբագրական աշխատակազմի պահպանում – 6000 ռուբլի, տարեկան – 72 000 ռուբլի,

3. Մեկ համարի հոնորար – 4000 ռուբլի, տարեկան – 48 000 ռուբլի:
Ընդհանուր – 22 400 ռուբլի, տարեկան – 270 000 ռուբլի:

3000 օրինակ տպաքանակը կարող է բաժանվել հետևյալ կերպ.

Արտասահմանում – 2200 օրինակ,

Ներքին թեմերում – 500 օրինակ,

Պարտադիր եւ անվճար – 300 օրինակ:

Այդպիսի տպաքանակի դեպքում ամսագիրը կունենա հետևյալ եկամուտները.

Ներքին թեմերում մեկ համարի իրացում – 5000 ռուբլի, տարեկան – 60 000 ռուբլի:

Արտասահման ուղարկվող տպաքանակը կարելի է փոխանցել «Միջազգային գրքին» եւ իրացնել նրա միջոցով 1 համարը 1 դոլար գնով, արտասահմանյան իրացումից խմբագրությունը կստանա մեկ համարից – 8800 ռուբլի, տարեկան – 105 600 ռուբլի:

Ընդհանուր եկամուտը կկազմի – 165 600 ռուբլի:

Այդ դեպքում անհրաժեշտ կլինի լրացուցիչ դոտացիա 104 400 ռուբլի:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ. Վերոնշյալ պայմաններով (համարի գինը 1 դոլար – Խորհրդային արտարժույթով – 4 ռուբլի) «Միջազգային գիրք»-ը

¹³ Ալեքսի Ա. (Սերգեյ Սիմանսկի, 1877–1970) – 1945-ից՝ Մոսկվայի եւ Համայն Ռուսիո պատրիարք:

համաձայնվում է ստանձնել արտասահմանում ամսագրի տարածումը, այդ տպաքանակի եւ պարբերականությունը պարտադիր պահպանման ապահովման պայմանով – 12 համար:

Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Հ. Գրիգորյան [ստորագրություն]

ՀԱՍ, ֆ. 1, ց. 32, գ. 97, թթ. 78–80: Մեքենագիր: Բնագիր: Թարգմ. ռուս.:

ԹԻՎ 15

Գաղտնի

1952 թ. օգոստոսի 4

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Կ(բ)Կ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ ԸՆԿԵՐ ԳՐ. Ա. ԱՐՈՒԹԻՆՈՎԻՆ¹⁴

Առդիր ներկայացնում ենք 1952 թվականի առաջին կիսամյակի Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի տեղեկատվական հաշվետվությունը:

Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Հ. Գրիգորյան [ստորագրություն]

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

1952 թ. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԳՈՐԾԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հաշվետու ժամանակահատվածում Հայ եկեղեցու գործերի խորհուրդը հիմնականում զբաղվել է հայ եկեղեցու արտասահմանյան գործերով եւ «Էջմիածին» ամսագրի աշխատանքով, իր աշխատանքի մնացած բոլոր ոլորտներին շատ չնչին ժամանակ հատկացնելով:

...Վերջապես հաջողվեց իրականացնել «Էջմիածին» ամսագրի վերականուցումը: Այս տարվա հունվարից ամսագիրը լույս է տեսնում ամսեկան: Զգալիորեն բարելավվել է նրա բովանդակությունը: Սակայն, այժմ Կիլոմետրակ մեկնումից առաջ Կաթողիկոսը հաղորդեց, որ ինքն ամսագրի հրատարակման շարունակման համար այլեւս միջոցներ չունի: Ամսագրի հարցի որոշման հետագա ուղացումը կարող է նրա նորմալ թողարկումը տապալել:

¹⁴ Գրիգոր Հարությունյան (1900–1957) – 1937–1953 թթ. ՀԿԿ Կենտկոմի 1-ին քարտուղար:

Հայկական ԽՍՀ Միմիստրների Սովետին առընթեր Հայ եկեղեցու գործերի
խորհրդի նախագահ Հ. Գրիգորյան [ստորագրություն]

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 32, գ. 66, թթ. 221–222: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

Դ. ՆԱՄԱԿՆԵՐ

Թիվ 16

Խմբագրություն «Էջմիածին»ի

Հոգեւորական Հայրեր

Հոկտեմբեր 15, 1947

Գալիֆորնիոյ Առաջնորդարանը սովորութիւն ունի ամեն տարի օրացոյց հրատարակ հանելու: Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան վերջին ժողովին մէջ որոշուեցաւ այս տարուայ մեր օրացոյցը զարդարող պատկերը ըլլայ «Էջմիածին» թերթի Յունիս եւ Յուլիս թիւերու 41րդ էջին վրայ երեւցած Կաթողիկոսական Վիլլայի մեծ հիւրասրահի պատկերը:

Ազգ. Կեդր. Վարչութեան ժողովը պարտականութիւն դրաւ վրաս սոյն պատկերին ՇԱՆՆ պատրաստել տալ բնական քաղաքիս Սան Ֆրանսիսքոյի մէջ: Հոս մեծ քաղաք ըլլալուն կականկալուէր թէ պիտի կրնան այդ պատկերէն արտադրիլ նոր լուսանկար մը:

Մասնագէտներ այդ ճիւղին ըսին, թէ բացարձակապէս անկարելի է այդ պատկերէն լուսանկար հանել: Արդեօք կրնա՞ք օգանաւային թղթածրարով իմ հասցէին ուղարկել Վիլլային լուսանկարը, որպէսզի կարողանանք ժամանակին օրացոյցերը պատրաստել եւ նոր տարուայ առթիւ հրատարակ հանել:

Մեծապէս երախտապարտ պիտի թողուք մեզ, եթէ կարենայիք գոհացում տալ մեր խնդրանքին:

Որդիական ամենախորին յարգանքներով

Զարէն Թաթարեան [ստորագրություն]

552 Mission St., San Francisco, Calif., U. S. of A.

ՀԱԱ, ֆ. 823, ց. 1, գ. 125, թ. 33: Ձեռագիր: Բնագիր:

ԹԻՎ 17

Պատուարժան խմբագրություն «Էջմիածին»ի

Ս. Էջմիածին, Հայաստան

Մայիս 29, 1950

Հաճեցէք ներփակ գտնել «Կուսակրօնութեան խնդիրը» խորագրով իմ յօդուածը¹⁵, որ լոյս տեսաւ «Հայաստանեայց եկեղեցի» թերթին տարւոյս փետրուարի եւ մարտի թիւերուն մէջ: Կ'ուղարկիմ զայն Ձեզի այն մտածումով, որ թերեւս պիտի փափաքէիք զայն հրատարակել նաեւ «Էջմիածին»ի մէջ՝ նկատելով նիւթին կարեւորութիւնը եւ շատերու կողմէ սխալ հասկցուած ըլլալը: Յօդուածին մէջ կատարած եմ մէկ փոքր յապաւում՝ սկիզբը, իսկ յետոյ երկու յաւելումներ, նաեւ երկու ուղղումներ եւ մէկ բնագրական ճշգրտմ: Փակագծած եմ նաեւ խմբագրական ծանօթութիւններ, զորս կարելի է զանց առնել:

Մնամ յարգանքով Ձերդ

Մեսրոպ վարդապետ Սէմէրնեան [ստորագրութիւն-ձեռագիր]

Յ.Գ. նաեւ հաճեցէք զիս բաժանորդագրել «Էջմիածին»ի մէկ տարուայ համար եւ ինձ իմացնել, թէ ինչ է բաժնեգինը ամբրիկեան դրամով:

ՀԱԱ, ֆ. 1143, ց. 13, գ. 388, ք. 3: Բնագիր: Ձեռագիր¹⁶:

ԹԻՎ 18

Պատուարժան խմբագրության

«Էջմիածին» պաշտոնաթերթի

Էջմիածին

Մեծարգոյ պր. խմբագիր,

Ներփակ Ձեզ կուղարկիմ հոդված մը, գրված մեր քահանայ հայրերէն Տ. Յովհ. Գարիպեանի եւ շորս բանաստեղծութիւններ Պուքրէշի ազգային վարժարանի ուսուցիչ պր. Զարեհ Պլպուլի¹⁷ կողմէ, Ձեր պաշտօնաթերթի

¹⁵ Նշյալ հոդվածը «Էջմիածին»-ում չի վերատպվել:

¹⁶ Գրված է «Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ Հայաստանեայց Եկեղեցի Ֆիլադելֆիա» պաշտօնաթերթի վրա:

¹⁷ Պլպուլ Զարեհ (Զարեհ Հակոբի Պարոնյան, 1891–1961) – բանաստեղծ, մանկավարժ:

մէջ¹⁸ անոնց տեղ տալու խնդրանքով, եթէ անշուշտ տպագրութեան համար յարմար նկատիք զանոնք:

Յաջողութեան մաղթանքներով եւ օրհնությամբ

Վազգէն եպիսկ.¹⁹ [ստորագրություն]

Պոլսէջ

22 Հոկտեմբեր 1951

ՀԱԱ, ֆ. 1143, ց. 13, գ. 388, թ. 10: Բնագիր: Ձեռագիր²⁰:

ԹԻՎ 19

Մեծարգոյ հմբագրութիւն «Էջմիածին» ամսագրի

Էջմիածին

Յաւօք սրտի պիտի յայտնեմ, որ կանոնաւորապէս «Էջմիածնի» հասցէին առաքւում է «Վերածնունդ»ը, սակայն երկու տարի է ինչ ոչ իսկ մի օրինակ «Էջմիածին» ամսագիր է ստացուած մեր խմբագրատան: Տեղիս եկեղեցական վարչութեան, որ ամբողջ կազմով դաշնակցական է, բազում օրինակներ են ուղարկւում, որոնք հաւանաբար կուտակւում են յարմար տեսած պահարաններում: Յատկապէս խնդրւում է «Վերածնունդ»ի համար շուտափոյթ ուղարկել: Այսօր պատահամբ ձեռքս ընկաւ Ապրիլ-Յունիս (1951) թիւը, որից շտապում եմ օգտուիլ:

Սպասելով Ձեր շուտափոյթ կարգադրութեան, խնդրում եմ ընդունէք կանխայայտ շնորհակալութիւններս:

Յարգանօք

Հայկ Գարագաշ²¹ [ստորագրություն-ձեռագիր]

Թեհրան

30 Հոկտ. 1951

ՀԱԱ, ֆ. 1143, ց. 13, գ. 388, թ. 11: Բնագիր: Ձեռագիր²²:

¹⁸ Նշյալ հոդվածը «Էջմիածին»-ում չի վերատպւել:

¹⁹ Վազգէն Ա. (Լեւոն Կարապետ Աբրահամի Պալէյան) (1908–1994) – 1947–1955 թթ. Ռուսիանիայի թեմի առաջնորդ, 1955–1994 թթ. – Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս:

²⁰ Գրված է «Առաջնորդարան Թեմին Հայոց Ռուսմանիոյ» պաշտոնաթերթի վրա:

²¹ Հայկ Գարագաշ (1893–1960) – մանկավարժ, խմբագիր, թատերական գործիչ:

²² Գրված է «Հայկ Գարագաշ. հմբագիր «Պարսկահայ Տարեցոյց»-ի, «Բոբոխ» զաւեշտական (կիսամսեայ) եւ «Վերածնունդ» հասարակական, գրական եւ քաղաքական օրաթերթի»:

ԹԻՎ 20

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԿԻՑ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԳՈՐԾԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆԿ. Հ. Ռ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻՆ

«Էջմիածին» ամսագիրը, որի հրատարակությունը թույլատրել է անձամբ ընկեր ՄՏԱԼԻՆԸ, ունի քաղաքական խոշոր նշանակությունը, նա պետք է իր էջերում լայնորեն լուսաբանի ծաղկող Խորհրդային Հայաստանի կյանքը, ամրապնդի մայր Հայրենիքի հետ արտասահմանյան հայերի կապը, մերկացնի հայ կաթոլիկ եկեղեցու հանցավոր գործունեությունը եւ տա ճիշտ ուղղություն արտասահմանում հայ հավատացյալ համայնքներին:

Հանդիսանալով ամենայն հայոց կաթողիկոսի օրգանը, «Էջմիածին» ամսագիրը միանգամայն ի վիճակի է իրականացնել իր առջեւ դրված խնդիրները, քանի որ արտասահմանյան հայերը նրան վերաբերվում են մեծ վստահությամբ եւ նա առանց դժվարության թափանցում է գրեթե բոլոր կապիտալիստական երկրները: Սակայն, ամսագիրը ունի որոշ դժվարություններ: Ընդ որում, ես այդ դժվարությունների վրա ցանկանում եմ կանգ առնել ոչ թե որպես կրոնական ամսագրի պաշտոնական խմբագիր, այլ որպես Խորհրդային քաղաքացի, ամսագրի խմբագրությունում միայն մի կողմից աշխատող, մեր Հայրենիքին օգտակար լինելու:

1. «Էջմիածին» ամսագրի խմբագրությունը արտասահմանից չի ստանում ոչ մի ամսագիր եւ թերթ, նա չի ստանում անգամ ամենայն հայոց կաթողիկոսարանի առանձին թեմերի պաշտոնական օրգանները («Սիոն», «Հայաստանեայց եկեղեցի», «Հասկ», «Հայ կեդրոն») եւ այլ հայկական կրոնական ամսագրեր («Բազմավեպ», «Հանդէս Ամսօրեայ» եւ այլն): Ամսագրի խմբագրությունը, ինչպես նաեւ ինքը կաթողիկոսը հաճախակի չգիտեն, ինչ է կատարվում թեմերում եւ չեն կարող արագ կողմնորոշվել եւ կոնկրետ ղեկավարել նրանց:

Օրինակ, «Էջմիածին» ամսագրի խմբագրությունը «Մոսկովյան պատրիարքարան» ամսագրի օրինակով նպատակ ունի մերկացնի Վատիկանի քաղաքականությունը, մասնավորապես ԱՂԱՋԱՆՅԱՆ կարգինալին, ինչպես նաեւ Վիեննայի եւ Վենետիկի հայկական միաբանություններին, որոնք անգլո-ամերիկյան ռեակցիոներների բարոյական ու նյութական աջակցությամբ ծավալեցին խաչակրաց արշավ էջմիածին եւ Խորհրդային Հայաստանի դեմ: Սակայն, «Էջմիածին» խմբագրությունը չի կարող կազմակերպել հակահարձակում այն պատճառով, որ ձեռքի տակ չունի

հայ կաթողիկոսների եւ դաշնականների պաշտոնական օրգանները, ինչպես նաեւ դրանց հրատարակությունները:

Դաշնակցություն հակահեղափոխական կուսակցությունը ներկայումս սկսել է ՉՈՐԵՔԶՅԱՆ կաթողիկոսի դեմ արշավ, ՉՈՐԵՔԶՅԱՆԻ դեմ ելույթ ունեցան դաշնականների գրեթե բոլոր առաջնորդները. ՎՐԱՅՅԱՆԸ²³, ՆԱՎԱՍԱՐԴՅԱՆԸ²⁴, ԴԱՐԲԻՆՅԱՆԸ²⁵ եւ այլոք, սակայն խմբագրությունը հնարավորություն չունի որեւիցե ձեռով արձագանքել այդ ելույթներին նյութեր չունենալու պատճառով:

Ցանկալի կլինի թույլատրել խմբագրությանը արտասահմանից բաժանորդագրվել անհրաժեշտ ամսագրեր եւ թերթեր կամ հնարավորություն ընձեռել «Էջմիածին» ամսագրի խմբագրին օգտվել Հայկական ԽՍՀ ԱԳՆ-ի կողմից ստացվող ամսագրերի եւ թերթերի հոդվածներից, որ վերաբերում են էջմիածնին եւ նրան ենթակա թեմերին:

2. «Էջմիածին» ամսագրի խմբագրությունը ունի համագործակցող հեղինակների նեղ շրջանակ: Ամսագրի շուրջ ձեւավորվել է ոչ այնքան հաճելի միջնորդ եւ շատերը վախենում են համագործակցել, որոշներն անգամ դադարել են համագործակցել. Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Վ. ԲԴՈՅԱՆ, ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ եւ այլոք: Նման վախի, մասամբ, հիմք կա: Այսպես, օրինակ, կաթողիկոսի կարգադրությամբ ամսագրի խմբագրությունը պետք է ամսագրում տեղադրեր Գերագույն հոգեւոր Խորհրդի նախկին անդամ, հանգուցյալ ակադեմիկոս ՄԱԼԽԱՍՅԱՆԻ հոդվածը, սակայն հոդվածն արգելվեց այն պատճառով, որ իբր «նա հանդիսանում է Ստալինյան մրցանակի Դափնեկիր», հաշվի չառնելով, որ նույն ակադեմիկոսը լինելով Ստալինյան մրցանակի Դափնեկիր²⁶ 1945 թ. եկեղեցական ժողովի պատգամավոր էր եւ պարբերաբար այդ ամսագրում հոդվածներ էր տպագրում: Նման մոտեցումը, անկասկած, չի կարող բացասաբար չազդել հեղինակային կազմի վրա:

Խմբագրությունը խիստ կարիք ունի լավ պատրաստված կադրերի: Ընդ որում, հարկավոր է քիչ, ընդամենը 5–6 մարդ քաղաքականապես

²³ Սիմոն Վրացյան (1882–1969) – Հայաստանի առաջին Հանրապետության վերջին վարչապետ, խմբագիր, հրապարակախոս, ՀՅԴ ղեկավարներից:

²⁴ Վահան Նավասարդյան (1886–1956) – հրապարակախոս, ՀՅԴ ղեկավարներից:

²⁵ Ռուբեն Դարբինյան (1883–1968) – 1922-ից Բոստոնում հրատարակված «Հայրենիք» ամսագրի հիմնադիր-խմբագիր, հրապարակախոս, ՀՅԴ ղեկավարներից:

²⁶ «Էջմիածինը» հատուկ շնորհավորել էր այդ առթիվ: Տես Ակադեմիկոս Ս. Մալխասյանը Ստալինյան մրցանակի լաուրեատ, 1946, թ. 1, էջ 31–33:

վատահելի, ուժքեր կարող կլինեն հմտորեն անցկացնել Խորհրդային պետության քաղաքականությունը: Համապատասխան մարմինները ոչ միայն չպետք է խոչընդոտեն այդպիսի հեղինակներին, այլ եւ երաշխավորեն նրանց համագործակցել ամսագրին, քանի որ մենք պետք է չվախենանք կղերական ամսագրից, այլ նպատակասլաց օգտագործենք այն:

3. «Էջմիածին» ամսագիրը հանդիսանալով ամենայն հայոց կաթողիկոսարանի օրգանը, պետք է լուսաբանի նաեւ արտասահմանյան հայկական գաղութների կյանքը: Դրա համար նա պետք է ներգրավի հայկական հոգեւորականության եւ առաջադեմ մտավորականության բարձրաստիճան կազմից հեղինակային կադրեր: Այդ նպատակով խմբագրությունը մտադիր է գրագրություն սկսել, սակայն ներկայիս քաղաքական փոխհարաբերությունների պայմաններում այդ անել շատ դժվար է, քանի որ երաշխիքներ չկան, որ այդ գրագրությունը չի կարող ի շարս օգտագործվել թշնամական շրջանակների կողմից: Թյուրիմացություններից խուսափելու համար հարկ է այդ գրագրության արխիվը պահպանել Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդում:

4. «Էջմիածին» ամսագիրը ժամանակին լույս չի տեսնում այն պատճառով, որ այն ինստանցիաները, որոնք ստուգում են ամսագրի նյութերը, Հայաստանի Կ(բ)Կ հաստատած գրաֆիկին չեն հետեւում: Օրինակ, ամսագրի այս տարվա թ. 1–2 համարի դիտարկման ժամանակ եղել են հետեւյալ խախտումները. ա. Հայկական ԽՍՀ ԱԳՆ ձգձգեց նյութերը 15 օրով 3-ի փոխարեն, բ. Հայաստանի Կ(բ)Կ մամուլի բաժինը ձգձգել 8 օրով 3-ի փոխարեն, գ. տպարանը ձգձգեց տպագրությունը 10 օրով, ավելի շատ, քան նախատեսված է գրաֆիկով: Այդ պատճառներով ամսագիրը լույս է տեսնում մի ողջ ամիս ուշացումով: Այնպիսի կարծիք է ձեւավորվել, որ էջմիածնական ամսագրի հետ կարելի է վարվել այնպես, ինչպես ուզում են: Ցանկալի է, որպեսզի համապատասխան ինստանցիաները խստորեն հետեւել կենտկոմի գրաֆիկին, եւ եթե կարելի է, պարզեցնեն նյութերի դիտարկումը, գուցե եւ կրճատելով որոշ ինստանցիաներ:

5. ԱԳՆ-ում եւ Հայաստանի Կ(բ)Կ-ում, նյութերի դիտարկման ժամանակ, փորձեր են կատարվում սահմանափակել կաթողիկոսի իրավունքների շրջանակները, շփուլատրելով նրա ելույթները բոլոր հայերի անունից եւ որպես ազգային շահերի պաշտպանի եւ այլն: Նման մոտեցումը, իմ կարծիքով, սխալ է, քանի որ արտասահմանում թշնամական շրջանակները առանց այդ էլ սադրում են, որ իբր կաթողիկոսը իրավագուրկ է,

նրան չեն թույլատրում անգամ ազատորեն աղոթել եւ այլն, եւ իրավունք չունի բոլոր հայերի անունից ելույթ ունենալ: ԶՈՐԵՔԶՅԱՆ կաթողիկոսի իրավունքների ցանկացած սահմանափակում, արտասահմանում ուժեղացնում է ԱՂԱԶԱՆՅԱՆ կարդինալի հեղինակությունը եւ նսեմացնում ԶՈՐԵՔԶՅԱՆԻ հեղինակությունը:

6. Եւ վերջապես, հարկավոր է խմբագրության նորմալ աշխատանքի համար համապատասխան պայմաններ ստեղծել: Ամսագիրը խմբագրության համար անկյուն շունի, տպագրվում է վատ թղթի վրա (լավ թուղթ չեն տալիս), ուշադրություն չեն դարձնում տպագրության որակին: Խմբագրությանը հնարավորություն չի ընձեռվում գիտական եւ հոբեյա-նական ժողովներին եւ նստաշրջաններին իր ներկայացուցիչն ունենալու, որպեսզի լայնորեն լուսաբանի Խորհրդային Հայաստանի կյանքը:

Պրոֆեսոր Ա. Գ. ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ²⁷ [ստորագրություն]

10/IV.1952 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 823, ց. 1, գ. 53, թթ. 1–4: Բնագիր: Մեֆենագիր: Թարգմ. ռուս.:

ԹԻՎ 21

Պատուարժան Խմբագրութիւն

«Էջմիածին» ամսագրի

էջմիածին

Շնորհակալութեամբ ստանում եմ այժմ Ձեր պատուական ամսագիրը: Վերջին թիւը Նոյեմբեր-դեկտեմբերն է (1953), որ արդէն ձեռքի տակ ունեմ:

Ես միշտ էլ կանոնաւորապէս առաքել եմ «Վերածնունդ»ը Ձեր հասցէին: Շատ հետաքրքրուած եմ տեղեկանալու արդեօք հասնում է թէ ոչ: Եթէ կարիք կայ յանձնարարուած ուղարկեմ: Մեզ մօտ մինչեւ սովետական սահմանը օդանաւային թղթատարութիւն չը կայ եւ ինձ թւում է որ այդ ուղեգծով կարող է աւելի ուշանալ:

Յաջողութեան ջերմ բարեմաղթութիւններով եւ յարգանքով

Հայկ Գարագաշ [ստորագրություն]

Թեհրան

²⁷ Աշոտ Աբրահամյան (1903–1983) – պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ: 1944–1949 թթ.՝ ԵՊՀ հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ:

7 Փետրուար 1953

ՀԱԱ, ֆ. 1143, ց. 13, գ. 388, ք. 14: Բնագիր: Զեռագիր²⁸:

ԹԻՎ 22

Պատուարժան հմբագրություն

«Էջմիածին»ի

Ապրիլ 2, 1954

Սիրելի՛ Գրչեղբայրներ,

Հ.[այաստանի] Կոչնակի²⁹ Յոբելեանին առթիւ առաջադրեալ այլ յապաղեալ հանդէսները պիտի սկսին Նիւ Եորքէն, ուր Ապրիլ 30ին, Ուրբաթ երեկոյ, ժամը 8ին, Բիվլրոսայթ Չըրչի հանդիսասրահին մէջ, տեղի պիտի ունենայ առաջինը եւ, կը յուսանք, հետագայ ամիսներուն պիտի կրկնուի քանի մը ուրիշ կեդրոնական քաղաքներուն մէջ:

Այս նամակով ձեզի ջերմագին հրաւէր կուղղենք ներկայ ըլլալու այս հանդէսին: Մեր յայտագրին մէջ տեղ մը յատկացուցած ենք թերթերու ներկայացուցիչներուն, որպէսզի եթէ կամին իրենց ողջոյները հաղորդեն քանի մը բառերով միայն: Եթէ սակայն պատահի որ անձամբ ներկայ ըլլալ անկարելի գտնէք շատ երջանիկ պիտի ըլլանք եթէ բարեհաճիք գէթ գրով մը ձեր ներկայութիւնը մեր մէջ զգալի ընել:

Մեր անկեղծ եւ խորունկ փափաքը այն է, որ այս Յիսնամեակի հանդէսները նաեւ առիթ մը ընծայէն քաղաքական կամ այլ մտածումներով եւ զգացումներով իրարմէ զատուած մեր բոլոր մտքի եւ գրչի մշակները մէկտեղ բերելու: Այնպէս կը հաւատանք թէ գէթ Կոչնակի պարագային զգացումներու վերապահում պիտի չըլլայ, հապա ընդհակառակն այս դէպքը եւ հանդէսը բարեպատեհ առիթ մը պիտի ըլլայ ամենուն համար փոխադարձ յարգանքով եւ սիրով իրարու եղբայրական ձեռք երկարելու:

Եթէ ձեզմէ լսելու հաճոյքը տաք մեզի, շատ երախտապարտ պիտի ըլլանք:

Զերդ անկեծօրէն

²⁸ Գրված է «Հայկ Գարագաշ. հմբագիր «Պարսկահայ Տարեցոյց»-ի, «Բորոխ» զաւեշտական (կիսամսեայ) եւ «Վերածնունդ» հասարակական, գրական եւ քաղաքական օրաթերթի»:

²⁹ «Հայաստանի կոչնակ» շաբաթաթերթը հրատարակվել է Բոստոնում եւ Նյու-Յորքում 1900–1968 թթ.:

Ի Դիմաց Կոչնակի հմբագրութեան
Յովն. Աւագեան, Յակոբ Պարոնեան
ՀԱԱ, ֆ. 823, ց. 1, գ. 125, թ. 18: Մեքենագիր: Բնագիր³⁰:

ԹԻՎ 23

Գերհարգելի Հայր Ներսես Ակինյանին³¹
Խմբագիր «ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ»ի
Վիեննա

Վերհափառ Հայրապետի բարեհաճ կարգադրութեամբ, այս տարվա հունվար ամսից ուղարկվում է Ձեզ «Էջմիածին» ամսագիրը՝ «Հանդէս Ամսօրեայ»ի հետ փոխանակելու խնդրանքով:

Հաճույքով կուզենայինք փոխանակել նաեւ մեր ամսագրերի նախորդ տարիների ժողովածուները: Խնդրում ենք հայտնել մեզ Ձեր ցանկությունը եւ հնարավորությունները:

«ԷՋՄԻԱԾԻՆ» ամսագրի խմբագրութեան ֆարառւղար՝
(Սարգիս սարկավագ)
Էջմիածին
17 ապրիլի 1954 թ.
ՀԱԱ, ֆ. 823, ց. 1, գ. 125, թ. 8: Մեքենագիր: Բնագիր:

ԹԻՎ 24

Յարգոյ խմբագրութիւն
«ԷՋՄԻԱԾԻՆ» Ամսագրի
Էջմիածին
Հալէպ, 7 Փետրուարի 1955

Շնորհակալութեամբ ստացած եմ Յարգոյ խմբագրութեանդ կողմէ ինծի նուիրւած 1955 տարուան գրպանի օրացոյցը: Ի սրտէ շնորհակալ եմ ուշադրութեան համար, եւ կը մաղթեմ որ Աստուած անսասան պահէ Մայր Աթոռը եւ զայն օժտէ ի մօտոյ, արժանաւոր գահակալով մը:

³⁰ Տպված է «Հայաստանի Կոչնակ» պաշտոնաթերթի վրա:

³¹ Հ. Ներսես Ակինյան (1883–1963) – Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության անդամ, նշանավոր հայագետ:

Միրոյ ողջունիւ եւ օրհնութեամբ

Աղօթարար

Առաջնորդ Հայոց Բերիոյ Թեմին

Զարեհ Եպիսկոպոս³² [ստորագրություն]

ՀԱԱ, ֆ. 1143, ց. 13, գ. 388, թ. 21: Բնագիր: Մեքենագիր³³:

ԹԻՎ 25

«ԼՐԱԲԵՐ» թերթի խմբագրապետին

ՆՅՈՒՅՈՐՔ (ԱՄՆ)

Պատվարժան տիար,

Ի պատասխան այս տարվա հունիսի 22-ի Ձեր գրության, պարտք եմ համարում հայտնել, որ անցյալ տարվանից սկսած, օդային փոստով, կանոնավորապես առաքում ենք Ձեզ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի պաշտոնական ամսագիր «Էջմիածին»ը: Շատ ենք ցավում, որ Դուք այն չեք ստանում: Զարմանալ կարելի է միայն, որ քաղաքականությունից բոլորովին հեռու կրոնական ամսագրի նկատմամբ դժվարություններ են ստեղծված: Աղոթենք առ Աստված, որ վերանան այդ դժվարությունները եւ մեր եկեղեցու հավատացյալ զավակները հնարավորություն ունենան մխիթարվելու թեկուզ Մայր Աթոռից առաքվող եկեղեցական պարբերաթերթով:

Օդային փոստով մենք կանոնավորապես ստանում ենք Ձեր օրաթերթը, որի համար հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունները: Խնդրում ենք այսուհետեւ եւս շարունակելիք Ձեր թերթի առաքումը, իսկ մենք կշարունակենք մեր ամսագրի առաքումը նույն ճանապարհով, միայն աշխատեցեք ստանալ այն Ձեր փոստից:

Աղոթարար՝

Եղիշե արեղա Սարգսյան

16 հուլիսի 1955 թ.

Ս. Էջմիածին

ՀԱԱ, ֆ. 823, ց. 1, գ. 125, թ. 12: Մեքենագիր: Բնագիր:

³² Զարեհ Ա. Փայասլյան (1915–1963) – 1956–1963 թթ.՝ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս:

³³ Գրված է «Առաջնորդարան Հայոց Բերիոյ Թեմին» պաշտոնաթերթի վրա:

ԹԻՎ 26

Պատուարժան Խմբագրութիւն «Էջմիածին»³⁴
 Պաշտօնաթերթ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան
 Ի Վաղարշապատ
 Պուէնոս Այրէս, 11 Սեպտեմբեր 1955

Մեր Սիրելիքն ի Տէր,

Հարաւային Ամերիկահայոց Պուէնոս-Այրէսի Առաջնորդարանի հաս-
 ցէով զրկուած «Էջմիածին»³⁵ Պաշտօնաթերթէն պիտի խնդրէինք որ, յետ
 այսորիկ, ծրար մը – 10 օրինակ – աւելի զրկուէր մեզի, նկատելով որ
 հասարակութիւնը իր հոգեկան գոհացումը կը գտնէ Պաշտօնաթերթէն:

Հայրապետական Պատուիրակ Գերշ. Տ. Սիոն Եպսկ. Մանուկեանն ու
 Պատգամաւորները ասկէ ճամբայ կ'ելլեն Սեպտ. 18-ի կիրակի առաւօտուն:

Պիտի խնդրէինք միաժամանակ, որ Հարաւ. Ամերիկահայ Թեմի Ազգ.
 Կեանքի վերաբերեալ լուրերը միմիայն մեր Պաշտօնաթերթէն «Հայ Կեդ-
 րոն»³⁶ էն արտատպուէր, իբրեւ վաւերական աղբիւր Հայրապետական
 Պատուիրակութեան:

Սիրով եւ Ողջունի Աղօթարար՝

ՇԱԽԱՐՇ ՔՀՆՅ. ՄԵՀՐԱՊԵԱՆ [ստորագրութիւն]

Հայրապետական Պատուիրակի Քարտուղար

ՀԱԱ, ֆ. 1143, ց. 13, գ. 388, ք. 26: Բնագիր: Մեքենագիր³⁷:

ԹԻՎ 27

«Էջմիածին» ամսագրի պատուարժան Խմբագրութեան
 էջմիածին

17 սեպտ. 1955

Թուականէս քանի մը օր առաջ Ձեր ամսագրին հասցէին զրկեցի
 յանձնարարեալ ծրարով իմ մէկ հեղինակութիւնս, որուն անունն է Ակն
 եւ Ակնցիք³⁸ ընդարձակ մէկ պատկերազարդ աշխատութիւն:

³⁴ «Էջմիածին» բառը մեքենագրված է կարմիր գույնով:

³⁵ «Էջմիածին» բառը մեքենագրված է կարմիր գույնով:

³⁶ «Հայ Կեդրոն» – մեքենագրված է կարմիր գույնով:

³⁷ Գրված է «Հայրապետական Պատուիրակութիւն Հարաւ. Ամերիկայի Հայոց» պաշտո-
 նաթերթի վրա:

³⁸ Տես Ակն եւ Ակնցիք, հտ. Ա.: Պուքրէշ, «Հայ մամուլ», 1942, 312 էջ, հտ. Բ.: Փարիզ,
 1952, 1044 էջ:

«Էջմիածին» ամսագրին մայիսի համարին մէջը հաճոյքով կարդացի արտասահմանէն ստացուած գիրքերուն մասին գրախօսականներ: Կը յուսամ, որ նոյն բանը պիտի ընէք իմ գիրքին մասին: Ես եթէ որեւէ ձեւով իմանամ, որ Ձեր ձեռքը հասած է արդէն, ուրիշ գիրքեր եւս պիտի ղրկեմ:

Ձեզ յաջողութիւն մաղթելով, կը խնդրեմ որ ընդունէք լաւագոյն զգացումներու հաւաստիքը:

Մ. Պարսամեան³⁹ [ստորագրություն]

ՀԱԱ, ֆ. 1143, ց. 13, գ. 388, թ. 24: Բնագիր: Զեռագիր⁴⁰:

Թիվ 28

Հայրապետական պատվիրակության

Հարավային Ամերիկայի Հայոց

Արժանապատիվ Տ. Շավարշ Բահանա Մեհրապյանին

«Էջմիածին» ամսագրի խմբագրութիւնը հոգեպես բավարարված է, որ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան պաշտոնական ամսագիրը հոգեկան մեծ մխիթարութիւն եւ գոհացում է պատճառում Ամերիկահայ հարազատ զավակներին:

Ձեր խնդրանքը՝ Հարավային Ամերիկահայոց Բունենոս-Այրեսի առաջնորդարանի հասցեով առաքվող ամսագրերի քանակի ավելացմանը (10 օրինակով ավելի) լիովին կբավարարվի:

Նկատի կառնվի Ձեր դիտողութիւնը՝ Հարավային Ամերիկահայ թեմի պաշտոնաթերթ «Հայ Կեդրոն»-ից Ազգային կյանքի վերաբերյալ նյութերի արտատպութեան կապակցութեամբ:

Հարգանքներով՝

«Էջմիածին» ամսագրի խմբագրություն

16/XI.1955 թ.

ՀԱԱ, ֆ. 1143, ց. 13, գ. 388, թ. 25: Բնագիր: Զեռագիր:

³⁹ Մկրտիչ Պարսամյան (1886–1965) – գրող, խմբագիր:

⁴⁰ Գրված է «Librairie M. Barsamian, Paris» պաշտոնաթերթի վրա:

ԹԻՎ 29

Պատուարժան Խմբագրութիւն «Էջմիածին» Ամսագրի
 Էջմիածին, Հայաստան
 Ապրիլ 16, 1958

Սիրելի Տէր,

Մեզի պատիւը ըրած էիք գրելու եւ ըսելու, թէ մեր շաբաթաթերթը, Հ.[այաստան]ի Կոչնակ կ'ընդունիք եւ կը հետեւիք անոր պարունակութեան եւ խմբագրականներուն: Ձեր ազնիւ խօսքերը մեզի հաճոյք եւ ուրախութիւն պատճառեցին: Շատ շնորհակալ ենք եւ ձեր տուած քաջալերութեամբը մենք զմեզ նորոգուած կզգանք ջանալու ընել մեր ըրածէն աւելի լաւը:

Կ'ընդունինք Էջմիածինը զոր բարեհաճօրէն կը ղրկէք խմբագրութեանս եւ հետաքրքրութեամբ կը հետեւինք մեր սիրելի Եկեղեցիին եւ Հայրենիքին այն յառաջադիմութիւններուն, որոնց արձագանգը կը գտնենք անոր էջերուն մէջ:

Մենք ալ արդէն միշտ բաղձացող եւ աղօթող ենք մեր եկեղեցիին եւ երկրին յառաջդիմութեան ամէն տեսակ շինարարական գծի վրայ: Վստահ ենք նաեւ թէ Աստուծոյ զօրութեամբը եւ մեր սիրելի Վեհափառ Կաթողիկոսի առաջնորդութեամբը մեր սուրբ եկեղեցին իր դարաւոր կենսանորոգիչ դերը պիտի շարունակէ ունենալ մեր ազգային կեանքին մէջ: Այդ յոյսին եւ խոստումին կառչած կը մնանք:

Յարգալիւ զգացումներով,

Մնամք Ձերդ անկեճօրէն

Խմբագրութիւն Հ.[այաստան]ի Կոչնակի

ՀԱԱ, ֆ. 823, ց. 1, գ. 125, ք. 31: Մեքենագիր: Բնագիր⁴¹:

⁴¹ Տպւած է «Հայաստանի Կոչնակ» պաշտոնաթերթի վրայ:

ԹԻՎ 30

ԷՋՄԻԱԾԻՆ Ամսագրի համագրութիւն

Ս. Էջմիածին, Խորհրդային Հայաստան

Պօլտուին, ՆԵ⁴², Հոկտ. 27 1958

Ամսագրիդ Օգոստոս թիւին մէջ յօդուած մը կայ Կոմիտաս Վարդապետի մասին, որու մէջ գրուած է թէ քշվում է Արաբիայի անապատները:

1915 տարուան Ապրիլ 24ին Կոմիտաս Վարդապետ ձերբակալուեցաւ 210 Հայ մտաւորականներու եւ ազգային առաջնորդներու հետ, որոնց մէջ այս տողերը գրողը նաեւ ինչպէս երկու ուրիշ Վարդապետներ – մին այժմ հանգուցեալ Գրիգորիս Պալաքեան եւ այժմ կարգաթող Օհան Վարդապետներ – եւ մի քանի քահանաներ, որոնց ամենը ղրկուեցան Անքարա: Կոմիտաս Վարդապետ եւ միւս կրօնաւորները ճամբորդեցին առաջին կարգի թաւշապատ վակոնով: Անգարայէն – որ այն օրերուն երկաթուղին վերջին ծայրն էր – Կոմիտաս Վարդապետ եւ միւս կրօնաւորները հանգստաւէտ զսպանակաւոր Փայթօն կառքով, իսկ մնացեալ աշխարհականներս պարզ, առանց զսպանակի, սայլերով եւ զինուորական խիստ հսկողութեան տակ ղրկուեցանք, երկու օրէն, Չանղըրը զօրանոց բանտը: Այդ վայրը Անքարայէն 125 քիլոմէթր է միայն եւ շատ հեռու Արաբիոյ անապատէն:

Իմ յուշերս մանրամասն գրուած են նախ Պօսթօնի ՊԱՅՔԱՐԻ 1954 ԲԱՅԱՌԻԿԻՆ մէջ, էջ 181, նաեւ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅՈՒՂԻ – Լիբանան հրատարակուող – Յունիս 1957 թիւին մէջ, նաեւ Պէյրուսի ԱՐԱՐԱՏԻ Ապրիլ 26–27, 1957 թիւերուն մէջ Յուշեր դէպի Չանղըրը Աքսորանքէս տիտղոսով, նաեւ ԼՐԱԲԵՐԻ Անգլիերէն բաժնին մէջ, Մայիս 9 1957 թուականին, ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Յունուար 18, 21, 25, 28, 1955 թուականին, Դէպի Չանղըրը Կոմիտասի հետ վերնագրի տակ, նաեւ Տի Արմինիըն Միրըր Սբէթթէյթըր Անգլիագիր Ռամկավար կուսակցութեան օրկան հրատարակուած ի Պօսթօն քանի մը թիւերուն մէջ եւ այլուր Անգլիերէն լեզուով:

Այս բոլորին մէջ յայտնած եմ, թէ միշտ Կոմիտաս Վարդապետի հետ, յաճախ քովը եղած եմ եւ միայն մէկ անգամ փոքր ինչ ջղային նոպա մը ունեցած է, այն ալ Անքարայէն Չանղըրը 125 քիլոմէթրի կէս ճամբու Քալէճիքի հանգրուանին մէջ ինչպէս յիշատակած եմ իսկ Չանղըրը զօրանոց-

⁴² Նյու-Յորք:

բանտը հասած գիշերնուս կատարած է Հսկում իր նախաձեռնութեամբ, հիանալի տպաւորութիւն ձգելով մեզի աքսորականներու: Ամիս մը վերջ, տեւական ազատութիւն վայելած ատեննուս Ս. Պատարագ մատուցած է:

Կոմիտաս Վարդապետ 1915 տարուան Պոլսէն Չանղըրը եւ Չանղըրըէն Պոլիս քանի մը ամսուան աքսորի միջոցին չի խոշտանգուեցաւ ոչ ոքի կողմէ, ան բնաւ չի տեսաւ Հայերու սպանութիւնը, ջարդը, կոտորածը, խոշտանգուիլը ինչպէս վերջերս նորութիւն եւ սովորութիւն եղած է գրուիլը անանկներու կողմէ, որոնք ԲՆԱԻ Չանղըրը իսկ չեն եղած եւ աքսորակից Կոմիտասի: Կը յիշեմ, որ ծանօթ գրագէտ մը Ֆրանսայէն ինձ զրկած էր մի ոմն Հր. Հրահանի մէկ գրութիւնը Երեւանէն, որու մէջ յիշուած էր, թէ Կոմիտաս Վարդապետ սպաննուած Հայերու մարմիններուն մէջէն գալելով եւ երբ լսեց լալը նորածին մանկիկի մը, որը դեռ ողջ մօրը փորը սուհնով ճեղքելէ վերջ գետինը գլորացած չէ եղած, եւ ինքը եւ իր նմանները պէտք է ամօթ ունենան պատմական դէպքերը խեղադիրելու: Երբ Կոմիտաս Վարդապետ Պոլիս – ոչ թէ ուղղակի Բարիզ - վերադարձաւ քիչ մը ջղային էր եղած, որը խիստ բնական էր իր նման զգայուն անձի մը համար, եւ զինքը բնակելու առաջնորդուեցաւ մեծահարուստներու կարգադրութեամբ խիստ հարուստ ամուլի մը բարդամ տանը մէջ: Սխալը հող էր: Հոն էր, որ իր վիճակը վատթարացաւ եւ ի վերջոյ Բարիզ յիմարանոց մը զրկուեցաւ: Պատմութեան համար, կաղաչեմ:

էջՄԻԱՄԻՆ Ամսագրի նոյն Օգոստոս 1958 թիւին նոյն յօդուածին մէջ, գրուած է. Մկրտիչ Պոտուրեանի յօդուածին մէջ գրուած է, թէ Սպանիոյ երիտասարդ Ալֆոնս թագաւորը դիմած է Հայակեր Թալեադին, որպէսզի Դանիէլ Վարուժանի եւ Ռուբէն Սեւակի կեանքերը իրեն նուիրուին, եւ այլն: Այդ բոլորը անհիմն բանդագուշակութիւններ են: Ես միասին էի թէ բարեկամիս Սեւակին, միշտ վառվռուն, եւ Վարուժանին, միշտ հուսահատ: Իսկ Սեւակի հետ ողջագուրուեցանք, երբ զինքը Արաբիոյ անապատը պիտի տանէին եւ իր կտակը ինձ յայտնեց: Դեռ շատ հեռու չի գացած զինքը սպաննած էին: Այս մասին տեսնել իմ յօդուածը ՊԱՅՔԱՐԻ Ապրիլ 19, 1953 թիւին մէջ: Պոլսոյ մէջ, իմ վերադարձէս վերջ, Սեւակի ազնուական Բրուսիացի տիկինը ինձ այցելեց եւ յայտնեց, թէ Գերմանիոյ դեսպանը եւ այն ատենուան թրքական բանակի Ընդ. Հրամանատար Ֆօն Տէր Կօլց կրկին անգամներ դիմած էին թէ Թալեաթի եւ թէ Էնվերի եւ ապահովուած, թէ Սեւակը հանգիստ է: Միայն ես, ի վերջոյ, ստիպուեցայ յայտնել անոր սպաննուիլը եւ ԿՏԱԿԸ, թէ պարտի իր երկու որդիները Հայ մեծցունել:

Սպանիոյ թագաւորի մասին գրուածքները կը ցաւիմ ըսել, թէ առասպելական են, թէեւ կրնային ըլլալ հետաքրքրական հէքիաթ: Պատմութեան համար, կաղաչեմ:

ԷՋՄԻԱԾԻՆ Ամսագիրը ամենալուրջ հրատարակութիւն է եւ անոր մէջ գրուածները կրնան ապագային պատմական կարեւորութիւն ունենալ, որով պէտք է ամեն յօդուած նախապէս ճշդուած ըլլայ:

Իբրեւ պատմաբան գրող Հայերէն եւ Անգլիերէն թերթերու բնակաւնաբար բծախնդիր եմ ճշմարտութեան:

Անկեղծ սիրով եւ յարգանքով

Մատթէոս Արամ Գալէնտէր [ստորագրություն]

ՅԳ

ԷՋՄԻԱԾԻՆ Ամսաթերթի Օգոստոս թիւին մէջ ակնարկութիւն եղած է Հարվըրտի Համալսարանի Բրոֆէսոր Սանճեանի⁴³ այցելութեան մասին: Տիար Սանճեան թէեւ փրկասփայլութեան տոքթորի աստիճան ունի Հարվըրտի Համալսարանը կամ ուրիշ որ եւ է Համալսարանի մէջ Բրոֆէսոր չէ, այլ պարզ Ֆէլլօ, որը կը նշանակէ, թէ ամսաթոշակ կստանայ իր ժամանակը գործածելու պրպտումի համար ոչ թէ դասաւանդութեան կամ ուսուցման համար: Հոս Ամերիկայի մէջ, ինչպէս այլուր, Բրոֆէսոր մը ունի իր ամպիոնը կամ աթոռը իր ճիւղին, եւ իր տրամադրութեան տակ ունի օգնական բրոֆէսորներ եւ ուսուցիչներ: Հարվըրտ շունի Հայագիտութեան աթոռ եւ չեն գիտեր ալ, թէ ուրկէ պիտի կարենան գտնել պէտք եղած հմուտ անձը, ինչպէս պարագան է Քօլըմպիա Համալսարանի, որու Հայագիտութեան ճիւղը եւ հետագային հաստատուելիք Աթոռին յանձնախումբին անդամ եմ:

ՀԱԱ, ֆ. 823, ց. 1, գ. 125, թ. 28–29: Մեմենագիր: Բնագիր:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Գևորգ Չ. Կաթողիկոս, Հայ Եկեղեցու գործերի խորհուրդ, Հայկական ԻՍՀ Մինիստրների խորհուրդ, խորհրդային քաղաքականություն, գաղտնի

⁴³ Ավետիս Սանճեան (1921–1995) – ԱՄՆ-ում հայագիտության հիմնադիրներից: 1957-ից դասավանդել է Հարվարդի, 1965-ից՝ Կալիֆոռնիայի համալսարանի Լոս Անջելեսի մասնաճյուղում, 1969-ից՝ նույնի նարեկացու անվան հայագիտության ամբիոնի վարիչ:

հաշվետվություններ, զեկուցագրեր, հրատարակչական գործ, Սփյուռք, հայրենադարձություն, հայկական գաղթավայրեր, դոտացիա, ֆինանսական դժվարություններ, գրաքննություն, Կարդինալ Աղաջանյան, Վատիկան, ՀՅԴ, Գարեգին Ա. Հովսեփյան, Հոգևոր Ակադեմիա, Աշոտ Արրահամյան, արտասահմանյան թեմեր, տպաքանակ, պարբերականություն, եկեղեցական մամուլ, պարբերական:

РЕЗЮМЕ

Журнал Армянской Апостольской Церкви «Эчмиадзин» стал значимым церковным и арменоведческим изданием, играющим важную роль в духовной и интеллектуальной жизни армянской интеллигенции. Опубликованные документы охватывают период 1944–1961 гг. и содержат ценные сведения по истории журнала.

Первый раздел статьи содержит переписку Католикоса Всех Армян Геворга VI Чорекчяна, отражающую позицию Армянской Церкви по отношению к Советскому государству.

Второй раздел включает организационные документы, освещающие процессы издания, управления и распространения журнала, а также возникавшие трудности и меры по их преодолению.

Третий раздел содержит финансовые отчёты, свидетельствующие о существенных материальных затруднениях, особенно в начальный период существования издания.

Четвёртый раздел содержит корреспонденцию, свидетельствующую о высоком авторитете журнала в духовных, интеллектуальных и общественных кругах армянской диаспоры.

SUMMARY

“Etchmiadzin” journal of the Armenian Apostolic Church became a significant ecclesiastical and Armenological periodical, serving as a source of inspiration and support for the Armenian intelligentsia. The published documents cover the period from 1944 to 1961, offering valuable historical insights into the history of the publication.

The first section presents the correspondence of Catholicos of All Armenians Gevorg VI Chorekchyan, which reveals the Church's stance toward the Soviet state.

The second section contains organizational documents that shed light on the editorial, managerial, and distribution processes of the journal, as well as the challenges encountered and the measures taken to address them.

The third section features financial records that reflect the considerable economic difficulties faced by the journal, particularly in its early years.

The fourth section comprises letters illustrating the journal's widespread esteem within the spiritual, intellectual, and public circles of the Armenian Diaspora.

